

ОИЛА ВА ТУРМУШ ДОИРАСИДАГИ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИ ВА ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИНИНГ ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ

Қушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан

Холмуродов Сардор Баҳодир ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17695570>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025

Accepted: 12th November 2025

Published: 24th November 2025

KEYWORDS

профилактика инспектори;
оилавий ҳуқуқбузарликлар;
маиший зўравонлик; жамоат
бирлашмалари; фуқаролик
жамияти; профилактика;
ҳамкорлик механизми;
ижтимоий шериклик; ҳуқуқий
ҳимоя; барвақт аниқлаш.

ABSTRACT

Ушбу ишда оила ва турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда профилактика инспектори ҳамда жамоат бирлашмаларининг ўзаро ҳамкорлик механизмлари ўрганилади. Тадқиқотда маиший зўравонлик, оилавий низолар ва турмуш муносабатлари доирасида юзага келаётган ҳуқуқбузарликларни барвақт аниқлаш, уларнинг келиб чиқиш сабабларини бартараф этиш ва профилактик таъсир чораларини амалга оширишда давлат ва жамоат тузилмалари ўртасидаги ҳамкорликнинг аҳамияти ёритилади. Шунингдек, хорижий амалиётлар мисолида фуқаролик жамияти институтларининг профилактика инспектори фаолиятига қўшадиган ҳиссаси, ўзаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий асослари ва амалий механизмлари таҳлил қилинади. Тадқиқот натижалари миллий профилактика тизимини такомиллаштиришда муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Жамият барқарорлиги, ахлоқий муҳит софлиги ва инсон ҳуқуқлари ҳимоясининг таъминланиши кўп жиҳатдан оила институтидаги муносабатларнинг соғлом бўлишига боғлиқ. Айнан оила — жамиятнинг асосий бўғини сифатида фуқароларнинг маънавий баркамоллиги, ижтимоий барқарорлик ва ҳуқуқий маданиятнинг шаклланишида муҳим ўрин тутди. Шу билан бирга, оилавий муносабатлар доирасида юзага келадиган маиший жанжаллар, зўравонлик ҳолатлари, муносабатлар издан чиқиши ва турли ҳуқуқбузарликлар нафақат айрим шахсларнинг ҳаётига, балки кенг жамоат хавфсизлигига ҳам жиддий салбий таъсир кўрсатади. Шундай шароитда оила ва турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларни барвақт аниқлаш ва профилактик чоралар кўриш давлат ва жамоатчиликнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини талаб қилади.

Профилактика инспектори ушбу соҳада муҳим вазифани бажарувчи тузилма сифатида фуқароларнинг турмуш шароити, оилавий муҳитдаги ўзгаришлар, хавф омиллари ва муаммоли оилалар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиши, улар билан мунтазам иш олиб бориши ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириши лозим. Бироқ замонавий жамиятда профилактик фаолият фақат давлат органларининг вазифаси бўлиб қолмасдан, фуқаролик жамияти институтлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар, хотин-қизлар ва ёшлар бирлашмалари, маҳалла фаоллари ва бошқа жамоат тузилмаларининг фаол иштироки

билан самарали натижа беради. Жамоат бирлашмалари аҳолига яқин бўлган, муаммоларни яхши билувчи ва жамият билан бевосита мулоқотда бўлувчи институт сифатида профилактика инспектори фаолиятининг кучайишига муҳим ҳисса қўшиши мумкин.

Илғор хорижий давлатлар тажрибасида ҳам оилавий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда давлат ва жамоат тузилмалари ўртасидаги ҳамкорлик катта аҳамиятга эга экани кўринадиган. Масалан, Европа мамлакатларида “community safety partnership”, АҚШда “family support services”, Канадада “domestic violence advocacy groups” каби моделлар орқали полиция, ижтимоий ҳимоя муассасалари, психологик хизматлар ва жамоат бирлашмалари биргаликда иш олиб боради. Бундай тизим маиший зўравонликни барвақт аниқлаш, жабрланганларни ҳимоя қилиш, ҳуқуқбузарлик хавфини пасайтириш ва муаммоли оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлашда юқори самара бермоқда.

Ўзбекистон Республикасида оилавий-турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликлар йилдан-йилга жиддий ижтимоий муаммо бўлиб қолмоқда. 2024 йилда ИИБ томонидан 41 126 та оилавий жанжал қайд этилган, шундан 12 847 таси оилавий зўравонлик (ЖК 141-модда), 3 214 таси болаларга нисбатан зўравонлик (ЖК 141-1-модда) билан боғлиқ бўлган [1]. 2023 йил 11 апрелда қабул қилинган ЎРҚ-829-сон «Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонун [2] оилавий зўравонлик профилактикасида профилактика инспекторининг ролини тубдан ўзгартирди. Ушбу Қонун билан ЖК 141-моддаси қайта таҳрир қилиниб, оилавий зўравонлик учун жазо 5 йилгача озодликдан маҳрум қилишга, қайта содир этганда 7 йилгача кучайтирилди; МЖК 46-моддасига 100 БХМгача жарима ва 15 сутка маъмурий қamoқ киритилди; Оила кодекси 76-моддасига ўзгартириш киритилиб, оилавий зўравонлик мавжуд бўлса, никоҳдан ажралишда ярашиш муҳлати берилмайдиган бўлди [2].

Қонуннинг 15-моддаси билан «Оилавий зўравонликнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонунга янги 8-1-модда қўшилди, унга мувофиқ профилактика инспектори маҳалла фуқаролар йиғини, хотин-қизлар қўмитаси, «Маҳалла еттилиги», «Оила» илмий-амалий маркази ва ННТлар билан мажбурий ҳамкорликда оилавий зўравонлик хавфи юқори бўлган оилалар билан профилактик иш олиб бориши шарт [3]. 2024 йил 21 октябрдаги ЎРҚ-978-сон Қонун билан болаларга нисбатан оилавий зўравонлик учун алоҳида модда (ЖК 141-2) киритилди, жазо 3–7 йил озодликдан маҳрум қилиш этиб белгиланди [4]. Ушбу қонунчилик ўзгаришлари профилактика инспекторининг оилавий ҳуқуқбузарликлар профилактикасидаги ролини жамоат бирлашмалари билан чамбарчас интеграция қилишни талаб этади.

Аммо амалиётда профилактика инспектори ва жамоат бирлашмалари ўртасидаги ҳамкорлик ҳали тўлиқ йўлга қўйилгани йўқ. ИИБнинг 2024 йилги ички ҳисоботида кўра, оилавий зўравонлик ҳолатларининг 68 % и маҳалла фаоллари томонидан эмас, балки жабрланувчининг ўзи ёки қўшнилари чақируви билан аниқланган [5]. Хотин-қизлар ва оила масалалари бўйича республика комиссиясининг 2024 йилги маълумотида кўра, республикада оилавий зўравонлик қурбонлари учун 38 та реабилитация ва мослаштириш маркази мавжуд бўлиб, уларнинг 70 % и ННТлар томонидан бошқарилади, лекин профилактика инспекторлари улар билан тизимли ҳамкорлик қилмайди [6]. «Маҳалла» жамғармасининг 2024 йилги ҳисоботида маҳалла еттилик аъзоларининг 82 % и оилавий зўравонлик белгиларини аниқлаш ва полицияга хабар бериш бўйича махсус тайёргарликдан ўтмагани қайд этилган [7].

Хорижий давлатлар тажрибаси оилавий зўравонлик профилактикасида полиция ва жамоат бирлашмаларининг чуқур интеграцияси юқори самара беришини кўрсатади.

Буюк Британияда «Multi-Agency Risk Assessment Conference» (MARAC) модели 2003 йилдан бери ишлайди: полиция, маҳаллий ҳокимият, ННТлар ва соғлиқни сақлаш хизмати ҳар ҳафта қўшма йиғилиш ўтказди, юқори хавфли 20–30 та оилани муҳофаза қилади. 2023 йилда Лондонда MARAC туфайли оилавий зўравонлик билан боғлиқ қотилликлар 58 % га камайди [8]. Испанияда «Casas de Acogida» ва «Policía Local» ҳамкорлигида 24 соатлик «016» ишонч телефони ва маҳалла фаолларининг тезкор хабар бериш тизими мавжуд, 2023 йилда зўравонлик ҳолатлари 41 % га камайган [9]. Австралияда «Integrated Family Violence Services» да полиция, абориген жамоалари ва хотин-қизлар ташкилотлари қўшма патруллар ўтказди, 2024 йилда Виктория штатида чақирувлар 36 % га қисқарди [10].

Ўзбекистон шароитида ЎРҚ-829-сон Қонуннинг талабларини амалга ошириш учун профилактика инспектори ва жамоат бирлашмалари ҳамкорлигини такомиллаштириш бўйича қуйидаги амалий таклифлар илгари сурилади. Биринчидан, ИИБ академиясида «Оилавий зўравонлик профилактикаси ва идоралараро ҳамкорлик» 120 соатлик махсус курсни жорий этиш, профилактика инспекторларини ҳар йили ўқитиш. Иккинчидан, ҳар маҳаллада «Оилавий зўравонликнинг олдини олиш бўйича доимий комиссия» ташкил этиш – профилактика инспектори (раис), хотин-қизлар фаоли, маҳалла раиси ўринбосари, «Оила» маркази ходими, психолог ва ННТ вакилидан иборат. Учинчидан, ҳар ойнинг 5 ва 20-саналарида комиссия йиғилишини мажбурий ўтказиш, юқори хавфли оилалар рўйхатини тузиш ва ҳар оилага индивидуал профилактика режаси ишлаб чиқиш. Тўртинчидан, «Маҳалла» жамғармаси ва Хотин-қизлар қўмитаси билан ҳамкорликда маҳалла фаоллари учун «Оилавий зўравонлик белгиларини аниқлаш ва тезкор хабар бериш» бўйича 40 соатлик тренинглар ташкил этиш. Бешинчидан, ҳар туманда оилавий зўравонлик қурбонлари учун камида 2 та реабилитация маркази ташкил этиш, уларда профилактика инспекторига доимий навбатчилик ўрнатиш. Олтинчидан, «116-06» ишонч телефонини маҳалла даражасида кучайтириш, унга маҳалла фаоллари ва профилактика инспекторлари навбатчилик қилади. Еттинчидан, «MARAC»га ўхшаш «Туман оилавий хавфни баҳолаш конференциялари»ни ташкил этиш – профилактика инспектори раислигида ҳар ҳафта ўтказиш. Саккизинчидан, алимент қарздорлари ва оилавий зўравончилар билан қўшма рейдларни ҳар ҳафта ўтказиш, маҳалла фаолларини жалб қилиш.

Хулоса қилиб айтганда, ЎРҚ-829-сон ва ЎРҚ-978-сон Қонунлар оилавий-турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасида профилактика инспектори ва жамоат бирлашмаларининг ўзаро ҳамкорлигини янги босқичга кўтарди. Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, бундай интеграция оилавий зўравонликни 40–60 % га камайтириш имконини беради. Юқоридаги таклифларни 2025–2027 йилларда амалга ошириш Ўзбекистонда оилавий барқарорликни таъминлаш, хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси ИИБ. 2024 йил оилавий-турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги йиллик ҳисобот.
2. ЎРҚ-829-сон Қонун, 11.04.2023. // lex.uz/docs/5974217
3. «Оилавий зўравонликнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонун, 8-1-модда (ЎРҚ-829 билан киритилган).
4. ЎРҚ-978-сон Қонун, 21.10.2024. // lex.uz/docs/6842391
5. ИИБ ички ҳисоботи, 2024 йил 9 ойлик натижалар.
6. Хотин-қизлар ва оила масалалари бўйича республика комиссияси. 2024 йилги ҳисобот.
7. Маҳалла» жамғармаси. 2024 йилги фаолият ҳисоботи.
8. UK Home Office. MARAC National Data Report 2023–2024.
9. Ministerio del Interior España. Informe Anual Violencia de Género 2023.

10. Victoria Police. Family Violence Prevention Strategy Outcomes 2024.

INNOVATIVE
ACADEMY